

elita^{uz}

Elektron Ilmiy
Jurnal

No.2 (3)
2025

MUNDARIJA

HAKAMLIK SUDI INSTITUTINING TARIXIY NEGIZI VA NAZARIY-HUQUQIY MOHIYATI.....	2
Akrombek Mamadaliyev.....	2
ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN MEDIATSIYA JARAYONLARIDA FOYDALANISHNING ISTIQBOLLARI.....	13
Jasurbek Yoqubov.....	13
XALQARO MEDIATSIYA OID XALQARO SHARTNOMALAR HAMDA DAVLATLARARO TUZILGAN BOSHQA KELISHUVLAR.....	20
Xonzodabegim Axrorova.....	20
CHET DAVLAT SUDLARI HAMDA HAKAMLIK SUDLARI QARORLARINI TAN OLISH VA IJRO ETISHNING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI.....	34
Odina Turg'unova.....	34
INTERNET TARMOG'IDAGI HUQUQBUZARLIK TUSHUNCHASI VA UNING HUQUQIY TAHLILI.....	41
Bonuxon Usmonova.....	41
SPORTCHILARNING NOTO'G'RI XULQI VA HOMIYLIK SHARTNOMALARIDAGI HUQUQIY XAVFLAR.....	50
Ibrohimjon Nabijonov.....	50
DISKVALIFIKATSIYA QO'LLASH JARAYONI: TARTIB-TAOMILLAR VA ME'ZONLAR.....	57
Abdumutal Bozorboyev.....	57
SPORT SHARTNOMALARIDA NEUSTOYKA QO'LLASH ASOSLARI VA TARTIBI..	72
Nurmuhammad Bolliyev.....	72
SPORT TRANSFERLARINING XALQARO HUQUQIY BAZASI.....	77
Dilshod Norqobilov.....	77
KELAJAKNI TARTIBGA SOLISH: O'ZBEKISTON YEVROPA ITTIFOQI VA AQSHNING YURIDIK SUN'IY INTELLEKTGA YONDASHUVLARIDAN QANDAY O'RGANISHI MUMKIN?.....	88
Fazliddin Nasiridinov.....	88
CROSS-BORDER COMPLIANCE: NAVIGATING HIPAA AND GDPR IN DIGITAL HEALTH PLATFORMS.....	94
Feruzbek Madaminov.....	94

DISKVALIFIKATSIYA QO'LLASH JARAYONI: TARTIB-TAOMILLAR VA ME'ZONLAR

Abdumutal Bozorboyev

abdumutalbozorboyev6@gmail.com

Toshkent davlat yuridik universiteti
Magistratura va sirtqi ta'lim fakulteti
Sport huquqi mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada sportda, xususan, antidoping qoidabuzarliklari holatlarida sportchiga nisbatan diskvalifikatsiya choralarini qo'llash tartibi, huquqiy asoslari va belgilovchi mezonlar chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda Jahon antidoping kodeksining 2, 3, 5, 6 va 7-moddalari hamda Xalqaro natijalarni boshqarish standarti (International Standard for Results Management)ning 5-moddasi asosida doping sinovlari o'tkazish, dalillarni yig'ish, ularni tahlil qilish, natijalarni sportchiga yetkazish va ushbu protsessual bosqichlarda sportchining huquqlarini ta'minlash mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, sportchining aybini isbotlashda qo'llanila-digan dalil va mezonlar, tinglov jarayonida ishtirok etish huquqi va unga nisbatan protsessual kafolatlar ko'rib chiqiladi. Maqolada antidoping organlari, sport federatsiyalari va mustaqil laboratoriyalar o'rtasidagi hamkorlik, hamda Sport arbitraj sudi amaliyoti doirasida shakllangan normalar asosida diskvalifikatsiyani qo'llashning xalqaro tajribasi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: doping, diskvalifikatsiya, WADA Kodeksi, antidoping qoidabuzarligi, doping test, isbotlash majburiyati, sportchi huquqlari, natijalarni boshqarish, apellyatsiya, CAS amaliyoti, sport huquqi, xalqaro standartlar

Kirish

Diskvalifikatsiya chorasining eng ko‘p qo‘llaniladigan holatlaridan biri bu – sportchining antidoping qoidalarini buzishi bilan bog‘liq vaziyatlardir. Bunga doping moddalarini qo‘llash, taqiqlangan usullarni amalda qo‘llash yoki ularni yashirishga bo‘lgan urinishlar kiradi. Bunday holatlar sportda adolat, sog‘lom raqobat va ishonchlilik tamoyillariga jiddiy putur yetkazgani sababli, ularning oldini olish va jazolash tizimi qat’iy me’yorlar asosida tashkil etilgan. Mazkur tartib-tamoyillar asosan Jahon antidoping agentligi tomonidan ishlab chiqilgan Antidoping kodeksi va unga biriktirilgan Xalqaro standartlar, xususan, Natijalarni boshqarish standartida belgilangan qoidalar asosida amalga oshiriladi.

Antidoping tizimi doirasida qoidabuzarliklar har tomonlama huquqiy va daliliy asosda aniqlanadi. Qoidabuzarliklar turlari aniq tasniflanib, har bir holat bo‘yicha dalillar ishonchliligi va isbot darajasi belgilangan protsessual tartibda baholanadi. Ayniqsa, sportchining aybi yoki javobgarligini aniqlashda "ustun ehtimollik" tamoyili muhim o‘rin tutadi, ya’ni mavjud dalillar asosida qoidabuzarlik sodir etilgani boshqa ehtimollarga nisbatan ancha ishonchli ko‘rinishi kerak. Doping sinovlari tahlili, ularning qonuniyligi, mustaqilligi va texnik jihatdan ishonchliligi esa butun jarayonning poydevorini tashkil qiladi.

Mazkur ilmiy maqolada diskvalifikatsiya qo‘llash jarayonining huquqiy mexanizmlari, uning bosqichlari, tegishli mezonlar, dalillarni to‘plash va baholash standartlari, shuningdek, sportchining huquqiy himoyasi tizimli ravishda tahlil qilinadi. Shuningdek, sanksiyaning davomiyligi, uning yumshatilishi yoki og‘irlashtirilishi bilan bog‘liq holatlar Kodeksning 10-moddasi doirasida ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism

Sportchiga nisbatan eng keskin ta'sir choralaridan biri bo'lgan diskvalifikatsiya aynan doping qoidabuzarligi bilan bog'liq holatlarda eng ko'p qo'llaniladi. Bunda Jahon Antidoping Agentligi (WADA) tomonidan ishlab chiqilgan Antidoping Kodeksi va boshqa tegishli hujjatlar asosida harakat qilinadi. Kodeksda qoidabuzarlik turlari, ularni aniqlash tartibi, qo'llaniladigan jazo chorasi va sanksiyalar aniq belgilab qo'yilgan. Ushbu kodeksning 2-moddasida sanab o'tilgan doping qoidabuzarliklarini sodir qilgan shaxslarga nisbatan mazkur kodeksning 10-moddasida belgilangan tartibda diskvalifikatsiya huquqiy ta'sir chorasi qo'llaniladi. Shuni alohida takidlashimiz lozimki, sportchiga nisbatan diskvalifikatsiya huquqiy ta'sir chorasini qo'llash uchun ushbu 2-moddada takidlangan doping qoidabuzarliklar aniqlanishi va isbotlanishi lozim. Endi bevosita ushbu doping qoidabuzarliklari qanday, kim tomonidan qay yo'sinda aniqlanadi degan savollar tug'ulishi mumkin. Jahon Antidoping Agentligi, milliy antidoping tashkilotlari, (masalan, mamlakatimizda O'zbekiston Milliy antidoping agentligi faoliyat yuritib boradi), har bir xalqaro federatsiyalar, yirik musobaqa tashkilotchilari doping testlarini o'tkazish vakolatiga ega.

Ushbu sanab o'tilgan tashkilotlarda sportchi tanasi tarkibida taqiqlangan modda yoki uning metabolitlari mavjud yoki mavjudmasligini, sportchi tomonidan taqiqlangan moddadan yoki taqiqlangan usuldan foydalanish yoki foydalanishga urinishni aniqlash maqsadida o'tkazadi. Tekshiruv musobaqa davomida yoki musobaqadan tashqarida xar qanday vaqtda ogohlantirishsiz o'tkaziladi. Testlar tasodifiy tanlov asosida yoki

“aqli test strategiyasi” doirasida rejalashtiriladi. Bunda quyidagilar e’tiborga olinadi:

- a) sportchining avvalgi doping tarixlari;
- b) shubhali jismoniy ko’rsatkichlar yoki biologik pasportdagi o’zgarishlar;
- c) xabarlar va tashqi manbalardan olingan axborotlar.

WADA kodeksining 6.1-moddasida ushbu test namunlarini kim tomonidan tahlil qilinishi belgilangan bo’lib, unga ko’ra 2.1-modda asosida **salbiy analitik natija** (ya’ni taqiqlangan modda borligini ko’rsatuvchi) bevosita aniqlanishi uchun, namunalar faqatgina WADA tomonidan akkreditatsiyadan o’tgan laboratoriyalarda yoki WADA tomonidan boshqa shaklda tasdiqlangan laboratoriyalarda tahlil qilinishi lozim.

Namunani tahlil qilish uchun qaysi WADA akkreditatsiyalangan yoki tasdiqlangan laboratoriyadan foydalanilishi faqatgina **natijalarni boshqarish uchun mas’ul antidoping tashkiloti** tomonidan belgilanadi⁶⁰. Natijalarni boshqarish uchun mas’ul antidoping tashkiloti 7.1-moddada takidlanishicha agar ayrim istisno moddalarda boshqacha tartib belgilanmagan bo’lsa, odatiy holatda natijalarni boshqarish vazifasi namuna olgan va bu jarayonni tashkil etgan antidoping organiga yuklanadi. Boshqacha aytganda, doping nazorati doirasida kim birinchi bo’lib tahlil uchun namunani olgan bo’lsa va uni keyingi laboratoriya jarayonlariga yo’naltirgan bo’lsa, aynan o’sha tashkilot sportchiga nisbatan yuritiladigan protsessual harakatlar — ya’ni dalil tahlili, eshituv tayinlash, xabarnomalar yuborish va boshqa protseduralarni olib boradi.

⁶⁰ World Anti-Doping Agency. *World Anti-Doping Code*. 2021 Edition, effective as of 1 January 2021. Montreal: WADA, 2021. <https://www.wada-ama.org>

Shuningdek, ba’zida real test olinmagan, lekin qoidabuzarlik ehtimoli boshqa manbadan aniqlangan bo’lishi mumkin. Masalan, sportchining joylashuvga oid buzilish holati yoki notog’ri deklaratsiya kiritganligi holatlarida. Bunday vaziyatlarda esa vakolat quyidagicha belgilanadi: kim birinchi bo’lib sportchi yoki boshqa shaxsga qoidabuzarlik ehtimoli haqida rasmiy bildirish yuborgan va ushbu ishni tartibli ravishda davom ettirgan bo’lsa, u mazkur ish bo’yicha asosiy javobgar va protsessual tashabbuskor deb hisoblanadi.

Sportchining doping ishlatganligi, ya’ni doping qoidalarini buzgaligi sababli uni musobaqalardan chetlatish uchun oddiy gumon yetarli emas – bu holat aniq, ishonchli dalillar bilan tasdiqlanishi shart. Shundan kelib chiqib, WADA Kodeksining 3-moddasi aynan qanday dalillar asos bo’lishi mumkinligini, qanday taxminlar e’tiborga olinishini va ularni qanday rad etish mumkinligini belgilab beradi. Bu modda sportchiga nisbatan ko’rilayotgan choralar qanchalik adolatli va qonuniy ekaniga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

Qoidaga ko’ra, sportchi antidoping qoidabuzarlikda aybdor deb topilishi uchun faqatgina laboratoriya natijalari emas, balki uning o’zi bergan tushuntirishi, ixtiyoriy ravishda qilgan tan olishi yoki boshqa ishonchli faktlar asos bo’lishi mumkin. Muhimi, har qanday dalil – u laboratoriyadan chiqqanmi yoki boshqa manbadan – ishonchli, tartibli va qonuniy tarzda olingan bo’lishi kerak.

WADA tomonidan tasdiqlangan tahlil usullariga ishonch bildiriladi. Ammo agar sportchi bu natijaga shubha qilsa, avvalo bu shubhasini asoslab berishi va WADAg rasmiy tarzda yetkazishi lozim. Shundagina bu borada

bahs yuritish mumkin. Misol uchun, noto‘g‘ri texnik ishlar yoki standartlarga zid test usuli qo‘llanilgani dalil bo‘lishi mumkin.

Shu bilan birga, WADA akkreditatsiyasiga ega laboratoriyalar o‘z ishini xalqaro standartlarga muvofiq bajargan deb hisoblanadi. Lekin agar sportchi test paytida bu qoidalar buzilganini va natijaga salbiy ta’sir ko‘rsatganini ko‘rsata olsa, isbotlash mas’uliyati antidoping tashkilotiga o‘tadi. Bu yondashuv sportchining huquqlarini himoya qilish, jazoni shoshma-shosharlik bilan qo‘llamaslik uchun muhim.

Boshqa xalqaro antidoping standartlaridan og‘ishlar esa, odatda test natijasini bekor qilish uchun yetarli emas. Ammo ayrim hollarda – masalan, namuna yig‘ishdagi kamchiliklar, B-probani ochish bo‘yicha ogohlantirish yuborilmagan bo‘lsa yoki sportchi o‘z manzili haqida noto‘g‘ri yoki yetarli ma’lumot bermagan bo‘lsa – agar bu buzilish salbiy natijaga olib kelgani ehtimoldan xoli bo‘lmasa, WADA buni rad etish uchun ishonchli asos keltirishi kerak bo‘ladi.

Yana bir muhim nuqta – sud yoki intizomiy tribunal tomonidan kuchga kirgan qarorda keltirilgan faktlar, odatda, rad etib bo‘lmaydi. Bu sportchining avvalgi intizomiy holatlarini baholashda asos bo‘la oladi. Ammo agar bunday qaror adolatsizlik bilan chiqqan bo‘lsa, sportchi uni rad etish huquqiga ega va bu qaror yuzasidan apellyatsiya berishi mumkin.

Agar sportchi yoki boshqa shaxs tinglovga chaqirilgan bo‘lsa-yu, lekin sababsiz ravishda unda ishtirok etmasa, ya’ni ishtirok etishni rad etsa, bu holat unga qarshi dalil sifatida ko‘rilishi mumkin. Ya’ni, protsessual jarayonlarda faol ishtirok etish sportchi uchun foydali, aks holda, bu beparvolik salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Ushbu qoidalar sportchining huquqlarini himoya qiladigan, adolatli yondashuvni ta'minlaydigan muhim qonuniy asosdir. Shu sababli, doping oid qoidalar busilganlik uchun diskvalifikatsiya huquqiy ta'sir chorasini qo'llashda aynan shu 3-moddada belgilab qo'yilgan qoidalar qat'iy hisobga olinadi.

Sportchilarning antidoping qoidalari bo'yicha huquqiy holati, eng avvalo, laboratoriya tahlillari qanday baholanishi va bu natijalar qanday boshqarilishiga bog'liq. Bu borada Jahon Antidoping Agentligi (WADA) dopingga qarshi kurash bo'yicha Jahon kodeksi doirasida ishlab chiqilgan **“Natijalarni boshqarish bo'yicha xalqaro standart”**ning 5-moddasi asosiy tartib va huquqiy mexanizmlarni belgilab beradi. Mazkur modda doirasida “salbiy laborator natija” va “g'ayrioddiy natija” tushunchalari asosiy start nuqtasi sifatida ko'rsatiladi. Ular orqali sportchi va antidoping tashkilotlari o'rtasidagi huquqiy jarayonlar, isbotlash mexanizmlari, xabardor qilish tartibi hamda vaqtincha chetlatish choralarining asoslari belgilanadi.

Kodeksning 5.1-moddasida esa salbiy natijalarni dastlabki ko'rib chiqish mexanizmi uch bosqichli tahlil asosida tashkil etilgan. Birinchi bosqichda sportchining taqiqlangan modda bo'yicha terapevtik ruxsatnomasiga (TUE) ega-yo'qligi tekshiriladi. Bunday ruxsatnoma mavjud bo'lsa, natija qonuniy deb topilishi mumkin. Ikkinchi bosqichda esa laboratoriya yoki test jarayonlarida xatolik yoki standartdan og'ish holatlari o'rganiladi – bu esa sportchini noto'g'ri jazolashning oldini olishda muhim. Uchinchi bosqichda moddaning qonuniy usulda qabul qilingan-qilinmaganligi (masalan, inhalatsiya yoki teri orqali) aniqlanadi. Har bir bosqichda barcha ma'lumot va hujjatlar puxta tekshiriladi.

Agar salbiy natijaga hech qanday qonuniy asos topilmasa, sportchiga rasmiy bildirishnoma yuboriladi. Natijalarni boshqarish vakolatli organi quyidagilarni tezkor ravishda sportchiga bildiradi:

- a)** Salbiy analitik natija mavjudligi;
- b)** Ushbu holat Kodeksning 2.1 va/yoki 2.2-moddalariga muvofiq antidoping qoidabuzarligi hisoblanishi va unga nisbatan choralari;
- c)** Sportchining “B” namuna tahlilini so‘rash huquqi;
- d)** “B” namunani ochish va tahlilda ishtirok etish imkoniyati;
- e)** “A” namunaga oid laboratoriya hujjatlarini so‘rash huquqi;
- f)** Qisqa muddat ichida tushuntirish berish imkoniyati;
- g)** Muhim yordam ko‘rsatish yoki qoidabuzarlikni tan olib, jazoni kamaytirish huquqi (Kodeks 10.7.1 va 10.8-moddalari);
- h)** Vaqtincha chetlatish bilan bog‘liq masalalar.

“B” namunani sportchi so‘ramasa ham, vakolatli organ tahlilni o‘tkazishi mumkin. Tahlil xarajatlari sportchining zimmasiga yuklatilishi mumkin⁶¹.

Kodeksning 5.2-moddasi esa g‘ayrioddiy natijalarni ko‘rib chiqishga qaratilgan. Bu natijalar aniq isbotlanmagan bo‘lsa-da, ehtimoliy qoidabuzarlik belgisi sifatida qaraladi. Bunday holatda ham xuddi yuqoridagi tartibda bosqichma-bosqich ko‘rib chiqish amalga oshiriladi. Agar asos topilmasa, tergov boshlanadi. Tergovdan so‘ng g‘ayrioddiy natija salbiy natija deb topilsa, 5.1-modda to‘liq qo‘llaniladi. Muhimi – tergov tugamaguncha sportchiga rasmiy xabar berilmaydi, lekin favqulodda holatlarda sportchi oldindan ogohlantirilishi mumkin.

⁶¹ World Anti-Doping Agency. (2023). *International standard for results management (ISRM)*.

https://www.wada-ama.org/sites/default/files/2023-01/international_standard_isrm_-_abp_update_2023_final_0.pdf

5.3-moddada esa salbiy yoki g‘ayrioddiy natijaga aloqasi bo‘lmagan, lekin antidoping tizimi uchun muhim boshqa holatlar ko‘rib chiqiladi – masalan, qoidalarga amal qilmaslik, joylashuv bo‘yicha buzilishlar va sportchining biologik pasportidagi muammolar. Ushbu moddag ko‘ra agar **Natijalarni boshqarish vakolatli organi** sportchi yoki boshqa shaxs tomonidan antidoping qoidabuzarligi sodir etilgan bo‘lishi mumkin, degan xulosaga kelsa, u holda ushbu sportchi yoki shaxs tez fursatda rasmiy ravishda quyidagilardan xabardor qilinishi shart:

a) Tegishli antidoping qoidabuzarlik(lar)i va ularga nisbatan qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan sanksiyalar (huquqiy oqibatlar);

b) Ushbu qoidabuzarlik(lar)ga oid ayblovlar asosida keltirilgan tegishli faktik holatlar, ya’ni dalillar tayanayotgan voqeliklar;

c) Natijalarni boshqarish vakolatli organining sportchi yoki boshqa shaxs tomonidan antidoping qoidabuzarligi sodir etilgan deb hisoblashiga asos bo‘ladigan tegishli dalillar;

d) Sportchi yoki boshqa shaxsning mazkur holat yuzasidan tushuntirish berish huquqi, bunda tushuntirish asosli va belgilangan muddat ichida taqdim etilishi lozim;

e) Sportchi yoki boshqa shaxs uchun quyidagi imkoniyatlar:

Kodeksning 10.7.1-moddasiga muvofiq, muhim yordam ko‘rsatish huquqi (ya’ni, tergovga faol yordam berish orqali yengillikka erishish);

Antidoping qoidabuzarligini tan olish va shu orqali Kodeksning 10.8.1-moddasida nazarda tutilganidek, diskvalifikatsiya muddatini bir yilgacha kamaytirish imkoniyati (agar qo‘llanilsa);

Yoki Kodeksning 10.8.2-moddasiga muvofiq ishni kelishuv asosida hal qilish bo‘yicha murojaat qilish huquqi;

f) Vaqtincha chetlatish bilan bog‘liq har qanday masalalar, shu jumladan sportchi yoki boshqa shaxs tomonidan ixtiyoriy ravishda vaqtincha chetlatishni qabul qilish imkoniyati (Kodeksning 6-moddasiga muvofiq, agar tegishli bo‘lsa)⁶².

5.4-moddaga ko‘ra agarda tergov natijasida ayblash uchun yetarli asos topilmasa, ish to‘xtatilishi mumkin. Bu sportchini asossiz ayblovlardan himoya qiladi. Shuningdek, 6.0-moddada vaqtincha chetlatish choralariga belgilab qo‘yilgan bo‘lib, bu orqali sportchining musobaqalarda qatnashishi vaqtincha to‘xtatiladi. Vaqtincha chetlatish sportchining yoki boshqa shaxsning yakuniy qarorgacha musobaqalarda qatnashish huquqini vaqtincha cheklashga xizmat qiladi. Ammo sportchi B namunani topshirsa va uning natijasi A namunani inkor etsa, ya‘ni sportchi tanasida taqilangan modda yoki uning metabolitlari yoqligini isbotlasa vaqtincha chetlatish bekor qilinadi va bu musobaqa vaqtida bo‘lsa, u musobaqada ishtirokini tiklashi mumkin bop‘ladi.

Dopinga oid qoidalarni buzganlik uchun sportchilarga nisbatan diskvalifikatsiya ta’sir chorasini qo‘llash uchun asos bo‘ladigan doping qoidabuzarliklarini aniqlashda WADA kodeksning 8-moddasida belgilangan eshituv tartib ayblanayotgan sportchilarning huquqlari va adolatning ta’minlanishda muhim ahamyat kasb etadi. Har qanday doping oid qoidabuzarli sodir etganlikda gumon qilinayotgan shaxsga adolatli, xolis va amaliy jihatdan mustaqil eshituv taqdim etilishi shart. Mazkur eshituv o‘z vaqtida, ya‘ni kechiktirilmasdan va Butunjahon Dopingga qarshi agentlik

⁶² World Anti-Doping Agency. (2023). *International standard for results management (ISRM)*.

https://www.wada-ama.org/sites/default/files/2023-01/international_standard_isrm_-_abp_update_2023_final_0.pdf

tomonidan ishlab chiqilgan natijalarni boshqarish bo'yicha xalqaro standartiga muvofiq ravishda amalga oshirilishi lozim.

Eshituvning maqsadi faqatgina qoidabuzarlikning mavjudligini aniqlash bilan cheklanmay, balki sportchini musobaqalardan chetlashtirish yoki natijalarni bekor qilishga oid asosli va o'z vaqtida qaror qabul qilishdan iboratdir. Mazkur qarorlar 14.3-moddaga asosida ommaga e'lon qilinishi lozim bo'lib, bu esa antidoping yurituvlarida shaffoflik va javobgarlikni ta'minlaydi.

8.2-moddaga muvofiq, agar eshituv sport musobaqasi bilan bog'liq holatda (masalan, musobaqalar vaqtida) o'tkazilishi zarur bo'lsa, mazkur tartib tegishli Antidoping tashkiloti va eshituv hay'ati qoidalarida nazarda tutilgan bo'lsa, tezlashtirilgan tartibda amalga oshirilishi mumkin. Bu esa sportning vaqtga bog'liqligini hisobga olib, adolat tamoyilini buzmaganda protsessual moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

Kodeks shuningdek, eshituvdan voz kechish imkoniyatini ham tan oladi. 8.3-moddaga binoan, bu huquqdan voz kechish sportchi yoki boshqa shaxs tomonidan yozma ravishda aniq bayon etilishi mumkin (ochiqcha voz kechish), yoki ADONing aybloviga belgilangan muddatda javob bermaslik orqali (bilvosita voz kechish) amalga oshiriladi.

8.4-moddaga ko'ra, eshituv o'tkazilgan yoki undan voz kechilgan holatlarda sportchi va barcha tegishli tomonlarga asoslantirilgan qaror taqdim etilishi lozim. Ushbu qaror, 14-moddaga muvofiq, ommaga e'lon qilinadi hamda butun antidoping tizimining yaxlitligini ta'minlashga xizmat qiladi.

8.5-moddada yagona eshituvni Sport arbitraj sudi (CAS)da o'tkazish imkoniyati nazarda tutilgan bo'lib, bu faqat sportchi, natijalarni

boshqaruvchi ADO va WADAning roziligi bilan amalga oshiriladi. Bu tartib, ayniqsa, xalqaro yoki milliy darajadagi sportchilar uchun muhim bo‘lib, murakkab doping ishlarini samarali, yagona va vakolatli tarzda hal qilishga xizmat qiladi.

Ushbu yuqorida takidlangan test namunalari, dalillar eshituvlar tinglanib, keyin ishni ko‘rayotgan tegishli antidoping agentligi WADA Kodeksining 10-moddasiga asosan diskvalifikatsiya huquqiy tasir chorasini qo‘llash masalasini ko‘radi. Ushbu modda qanday hollarda, qancha muddatga va qanday protseduralar asosida qo‘llanishi lozimligi batafsil tartibga solingan.

Kodeksga ko‘ra, eng ko‘p uchraydigan qoidabuzarlik – sportchining organizmida taqiqlangan moddaning aniqlanishi bo‘lib, odatda bunday holatda to‘rt yillik diskvalifikatsiya belgilanadi. Biroq, agar sportchi bu modda qasddan ishlatilmaganini asoslay olsa, jazo ikki yilgacha kamaytirilishi mumkin. Shuningdek, ba’zi moddalar uchun, agar ular musobaqadan tashqarida iste’mol qilingan va sport natijasiga aloqador bo‘lmasa, jazo uch oygacha yoki rehabilitatsiya dasturi asosida bir oygacha kamayishi mumkin.

Boshqa qoidabuzarliklar – masalan, testdan bosh tortish, tergovga xalaqit berish yoki joylashuvni noto‘g‘ri ko‘rsatish holatlarida – jazolar sportchining ayb darajasi va holatning og‘irligiga qarab ikki yildan to‘rt yilgacha belgilanishi mumkin. Maxsus holatlarda, ayniqsa modda savdosi, boshqalarga qo‘llash yoki undash holatlarida chetlatish muddati umrbodgacha yetishi mumkin.

Kodeks shuningdek, jazoni qisqartirish yoki bekor qilish uchun huquqiy mexanizmlarni ham belgilaydi. Jumladan, sportchi qoidabuzarlikni tan olib,

tergovga faol yordam ko'rsatgan taqdirda, unga tatbiq etiladigan jazo uchdan ikki qismigacha kamaytirilishi mumkin. Yoki, agar sportchi testdan oldin o'z xatti-harakatini mustaqil tan olsa, bu jazo yarmigacha qisqarishi mumkin. Biroq, qanday yengillik qo'llanilishidan qat'i nazar, sportchi belgilangan jazoning kamida ma'lum qismini real ravishda o'tashi lozim.

Yana bir muhim jihat – bu bir nechta qoidabuzarlik sodir etilgan hollarda jazoni belgilash tartibidir. Bunday vaziyatda har bir qoidabuzarlik alohida ko'rib chiqiladi va odatda jazolar ketma-ket tatbiq etiladi. Uchinchi marta qoidabuzarlik sodir etgan sportchi esa, umumiy qoida bo'yicha umrbod diskvalifikatsiyaga tortilishi mumkin. Shunday qilib, diskvalifikatsiya chorasini qat'iy sanksiya bo'lishiga qaramay, WADA Kodeksi bu chorani qo'llashda huquqiy aniqlik, individual yondashuv, va sportchining ayb darajasiga qarab mutanosiblik prinsiplarini asos qilib oladi. Bu esa nafaqat adolatli jazolashni, balki sportchining huquqiy manfaatlarini muhofaza qilishni ham ta'minlaydi.

Xulosa

Sportchiga nisbatan diskvalifikatsiya chorasini qo'llash, ayniqsa antidoping qoidabuzarliklari holatida, sport huquqining eng murakkab va tartibga solingan sohalaridan biridir. Ushbu jarayon nafaqat sportchining huquq va manfaatlarini, balki sport musobaqalarining adolatli o'tishini, sog'lom raqobat muhitini va jamoatchilik ishonchini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bois, antidoping tizimi doirasida qoidabuzarliklarni aniqlash, dalillarni yig'ish, ularni baholash va tegishli sanksiyalarni qo'llash jarayonlari xalqaro standartlarga asoslangan, aniq protsessual mexanizmlar orqali amalga oshiriladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, sportchiga nisbatan diskvalifikatsiya chorasi faqatgina aniq, ishonchli va qonuniy dalillar asosida qo‘llanishi mumkin. Bunda “ustun ehtimollik” tamoyiliga amal qilinadi va har qanday dalil WADA tomonidan belgilangan texnik hamda protsessual talablar asosida olingan bo‘lishi shart. Antidoping kodeksi 2-, 3-, 6-, 7- va 10-moddalari orqali qoidabuzarlik turlari, ularni aniqlash va dalillarni baholash tartibi, shuningdek, sanksiyalarni belgilash mezonlari aniq reglamentlashtirilgan.

Amaliyotda esa vakolatli tashkilotlar – WADA, milliy antidoping agentliklari, xalqaro federatsiyalar va musobaqa tashkilotchilari – sportchining tanasidan namunalar olish, ularni laboratoriyada tahlil qilish va natijalarni boshqarish jarayonlarini olib boradi. Ular tomonidan tuzilgan hujjatlar va berilgan xulosalar faqatgina belgilangan tartibga muvofiq qonuniy kuchga ega bo‘ladi. Ayniqsa, sportchining o‘z huquqlarini himoya qilishi, test natijalarini bahslashish huquqi va protsedural muvozanatni ta’minlash antidoping tizimining ajralmas qismidir.

Xulosa qilib aytganda, antidoping qoidabuzarliklari bo‘yicha sportchiga nisbatan diskvalifikatsiya chorasini qo‘llash – bu murakkab, lekin shaffof va qat’iy normativ asosga ega jarayondir. Bu sohada qonuniylikni ta’minlash, sportchining huquqlarini himoya qilish va xalqaro standartlarga to‘liq amal qilish zamonaviy sport huquqining eng muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Blank, C., Flatscher-Thöni, M., Gatterer, K., Happ, E., Schobersberger, W., & Stühlinger, V. (2021). *Doping sanctions in sport: Knowledge and perception of (legal) consequences of doping—An explorative study in Austria. Journal of Risk and Financial Management*, 14(12), 603.

2. van Kleef, R. (2015). *Reviewing disciplinary sanctions in sports*. Cambridge *Journal of International and Comparative Law*, 4(1), 3–29.
3. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida” (yangi tahriri), 2015-yil 4-sentabr, O‘RQ-394-son,
4. World Anti-Doping Agency. (2023). *International standard for results management (ISRM)*.
5. Fédération Internationale de Football Association. (2020). *FIFA code of ethics*

Vebsaytlar

1. <https://www.lex.uz/ru/docs/2742233>
2. <https://digitalhub.fifa.com/m/document>
3. https://www.wada-ama.org/sites/default/files/2023-01/international_standard_isrm_-_abp_update_2023_final_0.pdf